

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

Кафедра практичної психології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан Факультету
педагогіки і психології

_____ Бондар В.І.

«____»_____2019 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
вибіркової навчальної дисципліни
Основи дитячої психотерапії**

(назва навчальної дисципліни)

освітнього рівня магістр
(назва освітнього рівня)

галузі знань 01 Освіта (Педагогіка)
(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 013 Початкова освіта
(код і назва спеціальності)

Шифр за навчальним планом **ПП 1.10**

Київ 2019

Робоча програма розроблена на підставі навчальної програми «Дитяча психотерапія», затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова від «___» _____ р., протокол №_____.

Розробник: *А.С. Петрова*, старший викладач кафедри практичної психології, кандидат психологічних наук

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри практичної психології

“29” серпня 2019 року, протокол №1

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище, ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Загальні характеристики дисципліни	Навчальне навантаження з дисципліни		Методи навчання і форми контролю
Галузь знань <i>01 Освіта (Педагогіка)</i>	Кількість кредитів – 6		Методи навчання Пояснювально-ілюстративні методи. Інтерактивні методи: мікрОВикладання, інверсії, емпатії, інциденту Рольовий тренінг. Розв'язування психологічних завдань. Форми поточного контролю: МКР, ІНДЗ Форма підсумкового контролю: <i>іспит</i>
Спеціальність (код, назва) <i>013 Початкова освіта</i>	Загальна кількість годин – 180		
Освітній рівень: «магістр»	<i>Денна</i>	<i>Заочна</i>	
	Лекції:		
	22	14	
Вибіркова	Семінарські заняття:		
	16		
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом: 4-й	Практичні заняття:		
	18	10	
Семестр: 2-й	Індивідуальна робота:		
Тижневе навантаження (год.) 4 год - аудиторне: 4 год - самостійна робота	124	156	
	Самостійна робота:		
	Співвідношення аудиторних годин і годин СРС:		
Мова навчання - укр.	31%:69%	13%:87%	

Предметом вивчення навчальної дисципліни є засоби надання психологічної допомоги дітям методами зарубіжних та вітчизняних психотерапевтичних шкіл, побудови індивідуального та групового психотерапевтичного процесу з урахуванням знань психотерапевтичної теорії та практики.

Міждисциплінарні зв'язки: «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Основи психотерапії», «Соціальна психологія», «Історія психології», «Психологія спілкування», «Тренінг самопізнання», «Психологічна служба в системі освіти», «Основи психокорекції», «Основи психоконсультації», «Психологія конфлікту» та ін.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Дитяча психотерапія» є:

- підготовка спеціаліста, який володіє комплексом знань загальних основ та наукових понять дитячої психотерапії і на цій основі здатного грамотно ставити та вирішувати науково-дослідні та практичні завдання у професійній діяльності;

- підготовка фахівця, який володіє знаннями теоретичних основ ключових напрямків дитячої психотерапії та здатного використовувати їх у практичній діяльності;

- підготовка фахівця, який володіє професійними та особистісними якостями, що сприяють ефективному здійсненню професійної діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Дитяча психотерапія» є:

- ознайомлення студентів із теоретичними та практичними аспектами дитячої психотерапії;

- розвиток аналітичного осмислення та розуміння причинно-наслідкових зв'язків формування розладів у дітей;

- усвідомлення методів психодіагностичного дослідження психіки дитини;

- формування готовності до застосування на практиці знань, отриманих у процесі вивчення курсу;

- формування емпатійного ставлення у процесі надання психологічної допомоги до дітей та їх батьків, які звернулися по психологічну допомогу;

- розвиток професійно важливих та особистісних якостей;

- формування у студентів готовності до самостійного виконання діяльності з надання психологічної допомоги.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

№ з/п	Результати навчання	Компетентності
1.	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none">стан дитячої психотерапії на сучасному етапі її розвитку;етапи розвитку дитячої психотерапевтичної науки;сутність особистості дитини;основні теорії особистості в контексті дитячої психотерапії;закономірності перебігу окремих психічних явищ та їх взаємозв'язок показання та протипоказання для кожного з видів дитячої психотерапії;теоретичні положення, поняття і елементи психотехнік;етичні принципи роботи психолога;методи психологічного дослідження психіки дитини.	<p>ЗК1.Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях психологічної допомоги.</p> <p>ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.</p> <p>ЗК3.Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.</p> <p>ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії.</p>

	<p>Вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • використовувати набуті знання; • володіти вербальними та невербальними комунікативними психотерапевтичними техніками; • бути витриманим, доброзичливим, чуйним у ставленні до інших; • формулювати обґрунтовані психотерапевтичні гіпотези залежно від запиту клієнта; • об'єктивно оцінювати ситуацію та вибудовувати коректну лінію власної поведінки. 	<p>ФК1.Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом дитячої психології</p> <p>ФК2.Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.</p> <p>ФК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.</p> <p>ФК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел</p>
2.	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • перебіг психотерапевтичного процесу; • особливості надання психологічної допомоги залежно від проблематики звернення; • суть проблеми виникнення та розвитку психічних та психосоматичних розладів у дітей; • свідомі та несвідомі форми прояву внутрішньопсихологічних конфліктів у дітей та їх особливості; • основні форми допомоги дитині та оточенню в контексті дитячої психотерапії. <p>Вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • правильно оцінювати проблематику дитини й визначати рекомендований у конкретному випадку метод терапії; • визначати проблематику, ставити попередні діагнози та уточнювати їх; • при роботі з дитиною добирати психотерапевтичні методи, адекватні запиту; • проводити психологічне інтерв'ю та психотерапевтичну бесіду; • планувати та організовувати психотерапевтичне середовище. 	<p>ФК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну діяльність відповідно до запиту</p> <p>ФК11. Здатність дотримуватися норм професійної етики</p> <p>ФК12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку</p> <p>ФК13. Здатність бачити та формулювати певні проблеми; ставити попередні діагнози, уточнювати їх. Здатність передбачати результат взаємодії з клієнтом та характер зворотної реакції на свої вимоги.</p> <p>ФК14. Здатність розробляти тренінги; створювати певні завдання розвивального характеру.</p>

II. Тематичний план дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 6 кредитів ЄКТС: 180 годин.

Примітка. У зв'язку із відсутністю академічної групи, для студентів, які навчаються за освітньо-науковою програмою відведено 18 аудиторних годин у другому семестрі (індивідуальна робота) на денній формі навчання. Індивідуальна робота планується у формі лекцій (6 год) та практичних занять (12 год).

№ з/п	Назви модулів і тем	Кількість годин (денна форма навчання)									
		Аудиторні	Лекції	Практичні	Семінарські	СРС	Аудиторні	Лекції	Практичні	Семінарські	СРС
Змістовий модуль I. Дитяча психотерапія як професійна діяльність											
1	Т. 1. Особливості структурирування психотерапевтичного процесу в дитячій психотерапії	1	1			10	2	2			10
2	Т. 2. Основні форми роботи психотерапевта з дітьми.					5					10
3	Т. 3. Основні теоретичні підходи в психотерапії дітей.	1	1			10					10
4	Т. 4. Основні практичні методи роботи психотерапевта з дітьми.	2		2		10	3	1	2		10
5	Т. 5. Ігрова терапія в роботі з дитячою проблематикою.	2	1	1		10	2	1	1		6
6	Т.6. Піскова терапія та казкотерапія в роботі дитячого психотерапевта	6	1	5		10	3	1	2		10
7	Т.7. Символдрама та сугестивні методи в психотерапії дітей					7	2	1	1		3
8	МКР № 1										1
Разом за змістовим модулем 1:		12	4	8		62	12	6	6		60
Змістовий модуль II. Особливості психотерапевтичного супроводу дитини											
9	Т.8. Особливості роботи психотерапевта з дитячими страхами, тривожністю та шкільною фобією	3	1	2		16	4	2	2		20
10	Т.9. Психотерапевтична робота з дитячою агресією	3	1	2		14	4	2	2		20
11	Т.10. Психотерапевтична робота з дітьми, що стали жертвами насилля					10	1	1			18
12	Т.11. Особливості роботи психотерапевта з гіперактивними дітьми.					12	1	1			18
13	Т.12. Психотерапевтична взаємодія при роботі з психосоматичними проявами у дітей					10	2	2			19
14	МКР № 2										1
Разом за змістовим модулем 2:		6	2	4		62	12	8	4		96
Разом годин:		18	6	12		124	24	14	10		156

III. Зміст дисципліни за модулями і темами:

№ з/п	3.1. Назва модулів, тем та їх зміст	К-сть годин	
		Всього	в т.ч. лекцій
1.	Змістовий модуль I. Дитяча психотерапія як професійна діяльність	12	4
1.1	Тема 1.1. Особливості структурування психотерапевтичного процесу в дитячій психотерапії. Становлення дитячої психотерапії. Класифікація психотерапевтичного втручання у роботі з дітьми. Відмінності між дитячою та підлітковою психотерапією і психотерапією дорослих. Особистість психотерапевта в роботі з дітьми. Збір анамнезу. Встановлення рамок психотерапевтичного процесу. Формулювання запиту. Завершення психотерапії. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i>	1	1
1.2	<ul style="list-style-type: none"> • основні: [5, 14, 18, 22, 23, 26]; • додаткові: [7, 9, 19]. Тема 1.2. Основні форми роботи психотерапевта з дітьми. Індивідуальна терапія: місце індивідуальної психотерапії в системі психотерапевтичної допомоги дітям. Форми індивідуальної терапії. Показання для проведення індивідуальної терапії. Особливості індивідуальної терапії дітей. Сімейна терапія: значення роботи з сім'єю для дитячої психотерапії. Місце сімейної терапії в системі психотерапевтичної допомоги. Ознаки конструктивної і деструктивної сім'ї за Вітакером. Причини і розвиток сімейної дисфункції. Групова терапія: класифікація груп. Місце групової психотерапії в системі психотерапевтичної допомоги дитині. Показання для участі в груповій терапії і тренінгах психотерапевтичної спрямованості. Фази формування психотерапевтичної дитячої групи. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i>		
1.3	<ul style="list-style-type: none"> • основні: [5, 14, 18, 22, 23, 27]; • додаткові: [6, 7, 9, 19]. Тема 1.3. Основні теоретичні підходи в психотерапії дітей. Психодинамічний підхід: загальна характеристика; специфіка застосування глибинних методів в дитячій психотерапії; теорія об'єктних відносин М. Кляйн та Д.Віннікотта; школа Его-психології А. Фройд; технічні особливості та практична реалізація методу дитячого психоаналізу. Юнгіанський аналіз: специфіка процесу, техніки та методів. Методи гештальт-терапії Ф. Перлза при роботі з дітьми. Інтроєкція, злиття, проєкція і ретрофлексія. Класифікація дитячо-батьківських відносин. Психодрама як одна з форм групової терапії Я. Л. Морено. Рольовий розвиток. Когнітивно-поведінкова терапія: теорія навчання	1	1

	<p>як базис поведінкової терапії. Особливості застосування поведінкової терапії при роботі з дітьми. Методи впливу в поведінкової терапії. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [2, 12, 15, 17, 24, 25, 27, 30, 31]; • додаткові: [3, 26]. 		
1.4	<p>Тема 1.4. Основні практичні методи роботи психотерапевта з дітьми.</p> <p>Гра і малюнок - основні комунікативні засоби дитини. Арт-терапія і терапія через малюнок. Діагностичні можливості дитячого малюнка. Феноменологія дитячого малюнка. Малюнок як розповідь. Бесіда терапевта з дитиною по малюнку. Інші методи застосування дитячої творчості в психотерапії. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [6- 9, 14, 22]; • додаткові: [5, 20, 25]. 	2	
1.5	<p>Тема 1.5. Ігрова терапія в роботі з дитячою проблематикою.</p> <p>Показання до ігрової терапії. Ігровий матеріал. Роль психотерапевта. Рольові ігри та психодрама. Рольові ігри як один з основних методів групової терапії дітей. Форми рольових ігор. Рольова ігротерапія по О. І. Захарову. Гра як метафора. Розігрування казки. Принципи розподілу ролей. Психодраматична гра - імпровізація. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [14, 18, 19, 22, 23]; • додаткові: [2, 7, 10, 12, 17, 19]. 	2	1
1.6	<p>Тема 1.6. Піскова терапія та казкотерапія в роботі дитячого психотерапевта.</p> <p>Піскова терапія в роботі з дитиною різного віку. Робота з казками. Психологічний потенціал казки. Архетипічні образи в народних та авторських казках. Діагностика міжособистісних відносин за допомогою казки. Метафори в казкотерапії. Шлях ініціації через метафору казки. Твір метафор. Психотерапевтичні казки. Проективні казки. Спонтанні казки. Сюжетні казки. Психотерапевтичні програмні казки. Алгоритм створення психотерапевтичної казки. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [10, 13, 16, 22]; • додаткові: [19, 24]. 	6	1
1.7	<p>Тема 1.7. Кататимно-імагінативна психотерапія (символдрама) та сугестивні методи в психотерапії дітей.</p> <p>Символдрама як психотерапевтичний метод роботи з дітьми. Робота зі сферою уяви, снами та дитячими фантазіями. Поєднання символдрами та ігрової психотерапії. Завдання та вікові особливості використання сугестивних методів. Види сугестивних впливів. Особливості використання технік аутогенного тренування, нав'ювання в роботі з дітьми. Техніки візуалізації образу з психоемоційним вживанням в нього. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [3, 17, 21, 23]; • додаткові: [1, 2, 8, 19]. 		
II	<p>Змістовий модуль II. Особливості психотерапевтичного супроводу дитини</p> <p>Тема 2.1. Особливості роботи психотерапевта з дитячими страхами, тривожністю та шкільною фобією</p>	6	2

2.1	<p>Особливості індивідуальної та групової роботи психотерапевта зі страхами та тривожністю дітей в рамках психодинамічного, клієнт-центрованого та поведінкового підходів. Шкільна фобія: поява, особливості протікання. Прийоми та методи психологічної допомоги дитині, що потерпає від нав'язливих шкільних страхів.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [8, 9, 23, 26]; • додаткові: [10-16]. <p>Тема 2.2. Психотерапевтична робота з дитячою агресією</p>	3	1
2.2	<p>Особливості протікання агресивних станів у дітей. Психотерапевтична діагностика та робота з деструктивними агресивними станами дитини. Робота з агресією методами гештальт-терапії.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [4, 29]; • додаткові: [6, 9, 19]. <p>Тема 2.3. Психотерапевтична робота з дітьми, що стали жертвами насилля</p>	3	1
2.3	<p>Психотерапевтичний супровід дітей, які пережили емоційне насилля. Робота психотерапевта з дітьми, які пережили фізичне насилля. Психологічна допомога дітям, які пережили психологічне насилля. Робота з дітьми, які пережили насилля в школі.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1, 2, 11, 28]; • додаткові: [4, 17]. <p>Тема 2.4. Особливості роботи психотерапевта з гіперактивними дітьми.</p>		
2.4	<p>Синдром дефіциту уваги і гіперактивності: причини, симптомокомплекс, прояви. Методики в психотерапії гіперактивності у дітей. Використання методів різних психотерапевтичних шкіл в психотерапевтичному процесі з СДУГ (інтегративної, наративної, біхевіоральної, піскової, ігрової, арттерапії тощо).</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [15, 20, 25]; • додаткові: [1, 18]. <p>Тема 2.5. Психотерапевтична взаємодія при роботі з психосоматичними проявами у дітей</p>		
2.5	<p>Класифікація психосоматичних розладів. Використання інтегративної психотерапії в роботі з дітьми, що мають психосоматичні розлади. Використання авторських та неавторських малюнків в психотерапевтичній роботі. Метафоричні асоціативні зображення в дитячій терапії.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [2, 15, 25]; • додаткові: [5, 21-23]. 		

4.1. Плани практичних занять

Змістовий модуль І. Дитяча психотерапія як професійна діяльність

Тема 1.4. Основні практичні психотерапевтичні методи роботи з дітьми (2 год).

1. Серійне малювання: директивна, недирективна, частково директивна форма.
2. Використання ігр-інсценізацій у терапевтичній взаємодії.
3. Робота з внутрішнім та зовнішнім особистісним простором дитини.
4. Фототерапія та мандалотерапія в роботі з дитиною та підлітком.
5. Використання метафоричних асоціативних зображень в роботі з дітьми та підлітками.

Рекомендовані інформаційні джерела:

- **основні:** [14, 25, 26];
- **додаткові:** [2, 5, 10, 13, 15, 16].

Тема 1.5. Ігрова терапія в роботі з дитячою проблематикою (1 год).

1. Структурована ігрова терапія – ігрова терапія відреагування.
2. Ігрова терапія відносин.
3. Недирективна ігрова терапія, центрована на дитині.
4. Поведінковий напрямок у ігровій психотерапії.

Рекомендовані інформаційні джерела:

- **основні:** [14, 18, 19, 22, 23];
- **додаткові:** [2, 7, 10, 12, 17, 19].

Тема 1.6. Піскова терапія в роботі з дитячого психотерапевта (4 год).

1. Стадії психотерапії з використанням пісочниці:
 - створення світу;
 - переживання і реконструкція;
 - терапія, перехід та демонтаж світу.
2. Особливості аналізу пісочних композицій: символізм просторового розташування, об'єктів та ландшафту.
3. Стадії піскової терапії з дітьми – від хаосу через боротьбу до результату.

Рекомендовані інформаційні джерела:

- **основні:** [6- 9, 14, 22, 28];
- **додаткові:** [5, 4, 13-16, 20, 25].

Тема 1.7. Казкотерапія в роботі дитячого психотерапевта (1 год).

1. Метафори в казкотерапії.
2. Шлях ініціації через метафору казки. Твір метафор.
3. Психотерапевтичні казки.

Рекомендовані інформаційні джерела:

- **основні:** [3, 17, 21, 23];
- **додаткові:** [1, 2, 8, 19].

Змістовий модуль II. Особливості психотерапевтичного супроводу дитини.

Тема 2.1. Основні практичні психотерапевтичні методи роботи з дітьми. (4 год).

- 1) Діагностичні можливості дитячого малюнка.
- 2) Бесіда терапевта з дитиною по малюнку.
- 3) Специфіка використання серійного малювання з дітьми різних вікових категорій (дошкільники, молодші школярі, підлітки).

Рекомендовані інформаційні джерела:

- *основні*: [6- 9, 14, 22, 28];
- *додаткові*: [5, 4, 13-16, 20, 25].

1.3. Організація самостійної роботи студентів

№ з/п	Зміст завдання	Форма звітності
1.	Робота в робочому зошиті: есе «Терапія власною особистістю: значення справжнього зцілюючого контакту». Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Демонстрація на лаб..з. 1 (модуль 1)
2.	Робота в робочому зошиті: порівняльна таблиця особливостей структурної організації та специфіки проведення тілесної арт-терапії та юнгіанської мандало терапії з дітьми та підлітками. Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Демонстрація та обговорення на лаб..з. 3 (модуль 1)
3.	Робота в робочому зошиті: створення стратегії психотерапевтичної роботи з дітьми та підлітками за запитом (приклади запитів надаються викладачем). Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Демонстрація на лаб. з. 4 (модуль 1)
4.	Робота в робочому зошиті: порівняння ігротерапії відносин та ігротерапії відреагування. Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Захист проєктів на лаб..з. 5 (модуль 1)
5.	Робота в робочому зошиті: створення стратегії (план) взаємодії психотерапевта з дитиною у проблемних ситуаціях (пропонуються викладачем). Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Демонстрація та обговорення на лаб..з. 6 (модуль 1)
6.	Робота в робочому зошиті: розробка рекомендацій для членів родини дитини/ підлітка, що знаходиться в стані переживання втрати. Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Демонстрація та обговорення на лаб..з. 7 (модуль 1)
7.	Створення банку вправ для роботи зі страхами, тривожністю та агресією (на вибір). Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Демонстрація та обговорення на лаб..з. 1 (модуль 2)

8.	Робота в робочому зошиті: створення стратегічного плану психотерапевтичної допомоги з дітьми-біженцям / дітьми-жертвам насилля (на вибір). Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Презентація на лаб.з. 3 (модуль 2)
9.	Робота в робочому зошиті: створення плану взаємодії психотерапевта з дитиною, що виявляє психосоматичну стратегію реагування на стресові події. Аналіз першоджерел та матеріалів для кіно терапії.	Демонстрація та обговорення на лаб..з. 5 (модуль 2)

Вказівки до виконання ІНДЗ

Мета ІНДЗ — виявити рівень засвоєння студентами фундаментальних понять дитячої психотерапії, сучасних напрямів, основних технік та методів психотерапії. Тему творчої роботи з дисципліни “Дитяча психотерапія” визначає викладач. Практичне завдання – описати алгоритм роботи з клієнтом за запитом, використовуючи практичні знання курсу (опис клієнтської ситуації та запит надає викладач).

Теми ІНДЗ

1. Ігрова психотерапія в роботі з дітьми та підлітками.
2. Юнґіанська піскова терапія в роботі з дітьми та підлітками.
3. Глибинна казкотерапія в роботі дитячого психотерапевта.
4. Арт-терапевтичні методи в роботі з дітьми та підлітками.
5. Алгоритм роботи з сім’єю при виникненні психологічних проблем у дітей та підлітків.
6. Глибинна робота зі снами та фантазіями дітей та підлітків в процесі психотерапевтичної взаємодії.
7. Методи гештальттерапії в роботі з дітьми та підлітками.
8. Методи когнітивно-імажинативної терапії (символдрама) в роботі з дітьми та підлітками.
9. Специфіка роботи дитячого психотерапевта з малюнком та продуктами творчості дитини.
10. Невербальні психотерапевтичні методи взаємодії з дітьми та підлітками .
11. Тілесні терапевтичні методики в роботі з дітьми та підлітками.
12. Методи когнітивно-поведінкової психотерапії в роботі з дітьми та підлітками.
13. Аутогенне тренування та прогресивна м’язова релаксація в роботі з дітьми та підлітками.
14. Специфіка короткофокусованої дитячої психотерапії.
15. Особливості кризової дитячої психотерапії.
16. Особливості побудови довготривалої психотерапії з дітьми та підлітками.
17. Показники ефективності психотерапії з дітьми та підлітками.
- 18 Показання та протипоказання для застосування різних видів психотерапії з дітьми та підлітками.
19. Освітні рівні психотерапевтичної кваліфікації дитячого психотерапевта.
20. Серійне малювання в роботі з дітьми та підлітками.

V. Контроль якості знань студентів

5.1. Форми і методи поточного контролю

Специфіка викладання курсу полягає у використанні двох видів контролю: поточного та підсумкового. Поточний контроль включає в себе:

- тестування (на початку кожного лекційного заняття, як контроль засвоєних студентами знань);
- самостійна робота (самостійний пошук інформації, створення стратегії взаємодії за запитом, написання творчої роботи);
- індивідуальні завдання;
- модульні контрольні роботи.

Завдання до контрольної роботи (тестові завдання).

Модульна контрольна робота № 1 (приклад)

1. Під психотерапією традиційно розуміють:
 - 1) діалог та інформаційний обмін між клієнтом та психологом;
 - 2) систему заходів, спрямованих на виправлення недоліків поведінки людини за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу;
 - 3) форму лікування психічних порушень і розладів.
2. Дитячий психотерапевт має:
 - 1) використовувати прийоми активного та сенситивного слухання;
 - 2) встановлювати і підтримувати послідовні, не засуджувані емоційні стосунки з дитиною;
 - 3) створювати вільний простір;
 - 4) займати позицію люблячого батька, по відношенню до дитини;
 - 5) під час конфронтації дитини з батьками займати позицію дитини;
 - 6) виказувати повагу до дитини протягом всіх терапевтичних сесій.
3. Процедура збору анамнезу структуруються на основі періодизації етапів розвитку:
 - 1) Д.В. Віннікотта;
 - 2) Г. Хорна;
 - 3) М. Кляйн;
 - 4) К. Хорні.
4. Якісні рамки психотерапевтичного процесу включають:
 - 1) кількість сесій;
 - 2) періодичність зустрічей психотерапевта з дитиною;
 - 3) мету та сутність процесу терапії;
 - 4) тривалість зустрічей;
 - 5) значення участі у процесі дітей, батьків.
5. Встановлення рамок психотерапевтичного процесу з дітьми включає такі етапи:
 - 1) повідомлення дитині загальних правил взаємодії, пов'язаних із психотерапевтичним процесом;
 - 2) залучення батьків до процесу обговорення правил роботи з психотерапевтом;
 - 3) удосконалення чи заміна тих правил, які не приймаються пацієнтом;

- 4) встановлення форми заохочення та форми штрафних санкцій по відношенню до дитини;
- 5) обов'язкове дотримання прийнятих рішень.
6. Гра почала застосовуватися в дитячій психотерапії приблизно з початку:
 - 1) 20-х рр. XX століття;
 - 2) 30-х рр. XX століття;
 - 3) 40-50-х рр. XX століття.
7. Ідеї «терапії відреагування» (структурованої ігрової терапії для роботи з дітьми, що пережили якусь психотравмуючу подію) розвивалися:
 - 1) Фредеріком Алленом;
 - 2) Вірджинією Екслейн;
 - 3) Девідом Леві;
 - 4) Ганною Фрейд;
 - 5) Джессі Тафт.
8. Показаннями для проведення групової дитячої психотерапії вважаються:
 - 1) негативне ставлення до лікування дитини (підлітка) або його батьків;
 - 2) неадекватний (що не відповідає ситуації) рівень домагань;
 - 3) знижений інтелект;
 - 4) егоцентризм;
 - 5) нестійкість самооцінки;
 - 6) виражені розгальмування і агресивність;
 - 7) надмірна сором'язливість, скутість і невпевненість в спілкуванні;
 - 8) тривожно-недовірливі риси характеру.
9. У процесі недирективної ігрової психотерапії психотерапевт:
 - 1) приймає активну участь у грі дитини;
 - 2) спостерігає за процесом гри дитини;
 - 3) контролює ігровий процес;
 - 4) розглядає зміст гри;
 - 5) оцінює навички спілкування дитини.
10. Основна увага в ігровій терапії відносин приділяється:
 - 1) груповій динаміці;
 - 2) взаємодії дитини з травматичним матеріалом з власного досвіду;
 - 3) лікувальній силі емоційних відносин між терапевтом і пацієнтом.

Модульна контрольна робота № 2 (приклад)

1. Яку позицію займає ортодоксальний психоаналітик по відношенню до свого пацієнта?
 - 1) директивну і приймаючу;
 - 2) недирективну і приймаючу;
 - 3) приймаючу і підтримуючу;
 - 4) директивну і дистанційовану.
2. Термін «досвід» має найбільше значення для:
 - 1) психотерапії, заснованої на теоріях научіння;
 - 2) динамічно-орієнтованої психотерапії;
 - 3) гуманістичної психотерапії;

- 4) психотерапії, заснованої на когнітивних підходах.
3. Термін «научіння» має найбільше значення для:
- 1) психоаналізу;
 - 2) гештальт-терапії;
 - 3) психодрами;
 - 4) когнітивної психотерапії.
4. Поведінкова психотерапія, спрямована на бажану зміну поведінки пацієнта за допомогою заохочення чи покарання, називається методикою:
- 1) оперантного обумовлення;
 - 2) парадоксальної інтенції;
 - 3) імплузії;
 - 4) систематичної десенсибілізації.
5. У концепції клієнт-центрованої психотерапії Роджерса основним аспектом вчення про особистість є наступна гіпотеза:
- 1) індивід володіє уродженою тенденцією до актуалізації;
 - 2) індивід прагне знайти і реалізувати сенс життя;
 - 3) розвиток особистості визначається наявністю постійного конфлікту між почуттям неповноцінності і породжуваних ним прагненням до самоствердження;
 - 4) індивід володіє вродженою здатністю досягати оптимальної рівноваги всередині себе і між собою і середовищем.
6. У клієнт-центрованої психотерапії Роджерса психотерапевт в контакт з пацієнтом проявляє наступні якості:
- 1) маніпулює процесом взаємодії;
 - 2) безумовно позитивно приймає пацієнта;
 - 3) коментує поведінку хворого;
 - 4) інтерпретує прихований сенс в поведінці хворого.
7. До понять гештальт-терапії не відноситься:
- 1) витіснення;
 - 2) фігура і фон;
 - 3) незавершений гештальт;
 - 4) усвідомлення.
8. Вид емпатії, що є можливою причиною швидкого розвитку «синдрому емоційного згоряння»:
- 1) предикативний;
 - 2) емоційний;
 - 3) когнітивний;
 - 4) всі перераховані.
9. Оцінка ефективності психотерапії здійснюється з урахуванням таких площин терапевтичної динаміки:
- 1) соціальної;
 - 2) соматичної;
 - 3) психологічної;
 - 4) всіх зазначених вище.
10. В обов'язки дитячого лікаря-психотерапевта входить:
- 1) проведення консультативно-діагностичних заходів, направлення пацієнта до психіатра для консультації, проведення психотерапії, проведення реабілітаційних та профілактичних заходів;
 - 2) проведення консультативно-діагностичних заходів, проведення психотерапії, проведення підтримуючої психотерапії на реабілітаційному етапі ведення пацієнта;
 - 3) проведення консультативно-діагностичних заходів, направлення пацієнта до психіатра для консультації, а також прийняття рішення про примусову госпіталізацію в психіатричну лікарню, проведення психотерапії, проведення реабілітаційних та профілактичних заходів;
 - 4) проведення різних варіантів психотерапії за направленням лікаря-психіатра.

5.2. Форма підсумкового контролю успішності навчання *екзамен*

Питання до екзамену:

1. Визначення предмету дитячої психотерапії.
2. Стан дитячої психотерапії на сучасному етапі розвитку суспільства.
3. Класифікація методів дитячої психотерапії.
4. Завдання дитячої психотерапії.
5. Визначення ефективності психотерапевтичної допомоги.
6. Етапи психотерапевтичного процесу.
7. Типи мотивацій клієнтів.
8. Принципи проведення первинної консультації.
9. Техніки терапевтичного втручання.
10. Вербальні засоби психотерапевтичної роботи.
11. Невербальні засоби психотерапевтичної роботи.
12. Метафори в процесі дитячого психотерапевтичного консультування.
13. Вимоги до особистості психотерапевта.
14. Етичні принципи дитячого психотерапевта.
15. Спільне та відмінне між психологічним консультуванням, психотерапією та психокорекцією.
16. Рамкові умови у психотерапевтичному процесі.
17. Перенесення та контрперенесення у дитячій психотерапії.
18. Критерії показань і протипоказань, індивідуального підходу та обмежень для проведення різних видів психотерапевтичних втручань.
19. Показники ефективності психотерапії.
20. Особливості збору анамнезу.
21. Правильне завершення психотерапії.
22. Історія розвитку дитячої психотерапії.
23. Індивідуальна довгострокова психотерапія і її мета.
24. Показання для використання дитячої психотерапії.
25. Структура дитячої психотерапії.
26. Короткострокова терапія: її визначення і основні ознаки.
27. Основні прийоми дитячого психотерапевтичного консультування.
28. Групова психотерапія: її суть і мета.
29. Використання казкотерапії у роботі з дітьми.
30. Підтримуюча психотерапія: її мета і показання до застосування.
31. Роль іграшок в житті дитини. Іграшки в психотерапевтичній роботі з дітьми.
32. Психодинамічний напрямок в психотерапії.
33. Аналітична психологія і психотерапія К.Юнга.
34. Індивідуальна психологія і психотерапія А.Адлера.
35. Гуманістичний психоаналіз Е.Фромма.
36. Характеріологічний аналіз К.Хорні.
37. Інтерперсональна психотерапія Г.Саллівена.
38. Трансактний аналіз Е. Берна.
39. Гештальттерапія Ф.Перлза.
40. Терапія, центрована на клієнті К.Роджерса.
41. Логотерапія В.Франкла.
42. Поведінковий напрямок в психотерапії.

43. Екзистенціальна психотерапія.
44. Когнітивна психотерапія А. Бека.
45. Реальнісна психотерапія У. Глассера.
46. Сугестивна психотерапія.
47. Ігрова терапія Дж. Джинотта.
48. Вітчизняний підхід до психотерапії. Особистісно - орієнтовна (реконструктивна) психотерапія.
49. Позитивна психотерапія Н. Пезешкіана.
50. Нейро-лінгвістичне програмування (НЛП).
51. Дисфункційна сім'я. Моделі поведінки дітей з дисфункційних родин.
52. Психотерапія засобами малюнку. Її використання у дитячій психотерапії.
53. Раннє втручання. Робота з немовлятами та їхніми сім'ями.
54. Поняття про акцентуації. Тактика врівноважуючого впливу на акцентуєваних учнів.
55. Використання музикотерапії у роботі з дітьми.
56. Етапи психотерапевтичної допомоги при ПТСР у дітей.
57. Психотерапія дітей, позбавлених батьківської опіки.
58. Основні засади сімейної психотерапії та інтеграція їх у дитячій психотерапії.
59. Недекретивна ігрова психотерапія.
60. Робота з дітьми, які пережили насилля в школі.
61. Директивна ігрова психотерапія.
62. Деформація стосунків чоловіка у сім'ї. Батьківські патерни.
63. Деформація стосунків мама-дитина. Материнські патерни.
64. Робота з дітьми, які пережили емоційне насилля.
65. Робота з дітьми, які пережили фізичне насилля.
66. Робота з дітьми, які пережили психологічне насилля.
67. Загальна характеристика емоційних розладів у дітей та підлітків.
68. Використання ігрової психотерапії в індивідуальній роботі з дітьми.
69. Використання казкотерапії в індивідуальній роботі з дітьми.
70. Використання арт-терапії в індивідуальній роботі з дітьми.
71. Символ-драма як психотерапевтичний метод роботи з дітьми.
72. Особливості індивідуальної роботи психотерапевта зі страхами та тривожністю.
73. Робота з дитячою агресією методами гештальт-терапії.
74. Використання інтегративної психотерапії в роботі з дітьми, що мають психосоматичні розлади.
75. Використання авторських та неавторських малюнків в психотерапевтичній роботі з дітьми.
76. Метафоричні асоціативні зображення в терапії дітей.

1.2. Критерії оцінювання знань студентів

Вимоги до знань та умінь студентів	Максимальна кількість балів, оцінка за шкалою ECTS
Повно й ґрунтовно володіє знаннями, фактичною інформацією та поняттєвим апаратом, в логічній послідовності передає знання першого та другого модуля з відповідним аналізом й узагальненням вивченого. Простежувався зв'язок теоретичного матеріалу з практикою.	A: 90 – 100 б.
Свідомо володіє знаннями, фактичною інформацією та поняттєвим апаратом, в логічній послідовності передає знання першого та другого модуля з відповідним аналізом й узагальненням вивченого.	B: 80 – 89 б.
Свідомо володіє знаннями, фактичною інформацією та поняттєвим апаратом. Проте відсутня логічна послідовність у викладі матеріалу, відсутні певні висновки щодо викладеної інформації.	C: 70 – 79 б.
Знання модулів передаються зазубреними з підручників (з конспекту) фразами. Відсутня логічна послідовність у викладі навчального матеріалу, відсутні певні висновки щодо викладеної інформації.	D: 65 – 69 б.
Знання модуля передаються тільки за допомогою певних питань з боку викладача.	E: 60 – 69 б.

Розрахунок максимальної кількості балів, що присвоюються студентам

Вид діяльності	Максимальна кількість балів за одиницю	Кількість одиниць до розрахунку	Всього
Робота на практичному (семінарському) занятті (в тому числі доповідь, виступ, повідомлення, участь у дискусії) та самостійна робота в робочому зошиті	3	17	51
Творча робота (ІНДЗ)	29	1	29
Модульна контрольна робота	10	2	20
Максимальна кількість балів 100			

VI. Навчально-методична карта дисципліни

Навчально-методична картка курсу «Основи дитячої психотерапії» (II семестр)

Разом: 180 год., із них 4 год. – лекції, 14 год. – практичні заняття, 162 год. – самостійна робота.

	I			II	II			II	II								
Модулі	I модуль							II модуль									
Лекції	2			1	1			1	1								
Дати	12.02			19.02	19.02			19.02	19.02								
Теоретичні розділи	Дитяча психотерапія як професійна діяльність							Особливості психотерапевтичного супроводу дитини									
Теми лекцій	Особливості структурні особливості та теоретичні підходи в психотерапії дітей			Ігрова терапія в роботі з дитячого проблематикою	Піскова терапія і казкотерапія в роботі дитячого психотерапевта			Особливості роботи психотерапевта з дитячими страхами негативними станами	Психотерапевтична робота з дитячою агресією								
			IV	IV	IV	V		VII									
Модулі	I модуль							II модуль									

Практичні заняття			2	1	1	4		4									
Дати			3.03	3.03	3.03	10.03		24.03									
Теми			Основні практичні психотерапевтичні методи роботи з дітьми	Ігрова терапія в роботі з дитячою проблематикою	Казкотерапія в роботі з дітьми	Піскова терапія в роботі дитячого психотерапевта		Основні практичні психотерапевтичні методи роботи з дітьми. МКР									
Модулі	I модуль							II модуль									
Самостійна робота	Робочий зошит							ІНДЗ									
Поточний контроль	МКР № 1							МКР № 2									
Підсумковий контроль	іспит																

VII. Основні й допоміжні інформаційні джерела для вивчення курсу

Основні

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. – М.: Независимая фирма «Класс», 2001. – 336 с.
2. Бурлачук Л.Ф. Основы психотерапии / Л.Ф. Бурлачук, Н.А. Грабская, А.С. Кочарян. – Киев: Ника-Центр; Москва: Алетейа, 1999. – 320с.
3. Боев И.В. Символдрама: коррекция личностных и поведенческих нарушений/ И.В. Боев, Я.Л. Обухов. – Ставрополь: Сервисшкола, 2009. – 167 с.
4. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми. – М.: Педагогика, 1991. – 144 с.
5. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта. – М.: Издательство «Корвет», 2015. – 320с.
6. Венгер А.Л. Психологические рисуночные тесты: Иллюстрированное руководство. – М.: Владос-пресс, 2003. – 160 с.
7. Дилео Дж. Детский рисунок: диагностика и интерпретация. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2012. – 256 с.
8. Захаров А.И. Происхождение детских неврозов и психотерапия. - М.: Апрель-Пресс, Эксмо-Пресс, 2000. - 448 с.
9. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей/ А. И. Захаров. — СПб.: Речь; М.: Сфера, 2010. – 312 с.
10. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии. — СПб.: ООО «Речь», 2000. - 310с.
11. Зиновьева Н. О. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации / Н.О. Зиновьева, Н.Ф. Михайлова. – СПб.: Речь, 2003. – 248 с.
12. Зубалий Н.П. Основы психотерапии: учеб. Пособие / Н.П. Зубалий, А.М. Лёвочкина. – К.: МАУП, 2001. – 160с.
13. Емельянова Е.В. Жили-были Он и Она. Парадоксальная сказкотерапия отношений. – М.: Генезис, 2016. – 464 с.
14. Игумнов С. А. Психотерапия и психокоррекция детей и подростков. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2000. — 112 с.
15. Карвасарский Б. Д. Психотерапия: учеб. для вузов / Изд. 2-е, перераб. — СПб.: Питер, 2002. – 672 с.
16. Короткова Л.Д. Сказкотерапия в школе. Методические рекомендации. – М.: ЦГЛ, 2006. – 144 с.
17. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: Навч. посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – С. 259-278.
18. Кэджюсон Х. Практикум по игровой психотерапии / Х. Кэджюсон, Ч. Шефер. — СПб.: Питер, 2001. — 416 с.
19. Милютин Е. Игровые технологии: учебн. пособие // Екатерина Милютин, Анжелика Лучинкина. – К.: Ника-Центр, 2015. – 252 с.
20. Мони́на Г. Б.. Гиперактивные дети: психолого-педагогическая Помощь. Монография / Г.Б. Мони́на, Е.К. Лютова-Робертс, Л.С. Чутко. — СПб.: Речь, 2007. — 186 с.

21. Обухов Я.Л. Символдрама. Кататимно-имагинативная психотерапия детей и подростков/ Я.Л. Обухов. – М.: Эйдос, 1997. – 112 с.
22. Оклендер В. Окна в мир ребенка. Руководство по детской психотерапии / В. Оклендер; пер. с англ. под ред. Ф.Б.Березина, Е.Ф.Спиркиной, Е.Д.Соколовой. – М.: Независимая фирма "Класс", 2005. – 336 с.
23. Омельченко Я.М. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Я. Омельченко, З. Кісарчук. – К.: Шкільний світ, 2011. – 112 с.
24. Психотерапия детей и подростков [Текст] : пер. с нем. / ред. Х. Ремшмидт. - Москва : Мир, 2000. - 656 с.
25. Романин А.Н. Основы психотерапии: учебник / А.Н. Романин. – М.: КНОРУС, 2006. – 285 с.
26. Самыгин С.И. Психотерапия детей и подростков / С.И. Самыгин, Г.И. Колесникова. – Ростов н/Д: Феникс, 2012. – 284 с.
27. Тимошенко Г.В. Стратегии и тактики практической психотерапии / Г.В. Тимошенко, Е.А. Леоненко. – М.: Психотерапия, 2007. – 192 с.
28. Тёрнер Б. Руководство по сэндплей-терапии / Барбара Тёрнер. – М.: Дипак, 2015. – 648 с.
29. Фурманов И.А. Детская агрессивность. Психодиагностика и коррекция. – Минск: НИО, 1997. – 198 с.
30. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон; пер. с англ. – СПб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996.— 592 с.
31. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Пер. с англ. – М.: Флинта, 2006. – 342 с.

Допоміжні

1. Ахмедов Т.І. Гіпносугестивна психотерапія: Навчальний посібник / Т.І. Ахмедов, І.С. Вітенко, В.Л. Гавенко, О.О. Несен. – Харків: НУЦІО «Крим Арт», 2000. – 332 с.
2. Бремс К. Полное руководство по детской психотерапии. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – С. 155-285.
3. Винникотт Д. Игра и реальность. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2002. - 288 с.
4. Грабенко Т.М. Чудеса на песке. Песочная игротерапия / Т.М. Грабенко, Т.Д. Зинкевич-Евстегнева. – СПб.: Институт социальной педагогики и психологии, 1998. – 50 с.
5. Гулевский В.Я. Индивидуальная психотерапия: практикум: учебн. пособие для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 189 с.
6. Гулина М.А. Терапевтическая и консультативная психология. – СПб.: Речь, 2001. – 352с.
7. Джиннот Х. Дж. Групповая психотерапия с детьми. Теория и практика игровой психотерапии / Х.Дж.Джиннот; пер. с англ. И. Романовой. – 2-е изд. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2005. – 272 с.

8. Діагностика і корекція емоційних станів молодших школярів / Уклали: Л.В. Лавренчук, Л.А. Скаковська, Є.С. Клецова. – Житомир, 2002. – С. 3-45.
9. Елизаров А.Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования: Учебное пособие. – М.: “Ось-89”, 2003. – 352 с.
10. Истратова О.Н. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники / О.Н. Истратова. – Ростов н/Д: Феникс, 2007.
11. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. – СПб.: Речь, 2007.
12. Конон К. Теория и практика игровой психотерапии. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2002.
13. Копытин А.И. Арттерапия – новые горизонты. – М.: Когито-центр, 2006.
14. Копытин А.И. Теория и практика арт-терапии. – СПб.: Речь, 2002.
15. Копытин А.И. Арттерапия детей и подростков /А.И. Копытин, Е.Е. Свистовская. - М.: Когито-центр, 2007.
16. Лебедева Л.Д. Практика арттерапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2005.
17. Лендрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений / пер. с англ.; предисловие А.Я. Варга. – М.: Институт практической психологии, 1998. – 368 с.
18. Лохов М.И. Плохой хороший ребенок / М.И. Лохов, Ю.А. Фесенко, М.Ю. Рубин. – СПб.: «ЭЛБИ-СПБ», 2003. – 320 с.
19. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ Сфера, 2007. – 510 с.
20. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. — СПб.: Питер, 2011. — 368 с.
21. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия. – М.: Медицина, 1996. – 464с.
22. Сандомирский М.Е. Психосоматика и телесная психотерапия. – М.: «Класс», 2005. – 592с.
23. Тимошенко Г.В. Работа с телом в психотерапии: Практическое руководство / Г.В. Тимошенко, Е.А. Леоненко. – М.: Издательство Института Психотерапии, 2006. – 480 с.
24. Ткач Р. М. Сказкотерапия детских проблем. — СПб.: Речь; М.: Сфера, 2008. — 118 с.
25. Ферс Г.М. Тайный мир рисунка. – СПб.: Дементра, 2003. – 176 с.
26. Фрейд А. Детский психоанализ : [хрестоматия: Психоанализ раннего детства. Истоки детской психопатологии. Эмоциональное развитие фантазии, агрессия, сексуальность. Проблемы подросткового возраста. Техника детского психоанализа в клинической практике]. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 477 с.